

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Η Ιστορία
απέναντι
στη
λογοτεχνία

ΛΟΓΟΥ ΧΑΡΙΝ

Η Lisa Jardine και η Annie Watkins είναι δύο ιστορικοί πολιτισμού από τη Βρετανία που, σχετικά πρόσφατα, δέλησαν να διερευνήσουν ποια μυθιστορήματα «άλλαξαν τη ζωή των αναγνώστών τους». Πρώτα μίλησαν με τετρακόσιες γυναίκες ανώτατου μορφωτικού επιπέδου, καλλιτέχνες, δημοσιογράφους, πανεπιστημιακούς. Κάθε γυναίκα είχε να προτείνει το «αγαπημένο βιβλίο» της, αλλά οι απαντήσεις κάλυψαν φάσμα ευρύτατο: από τον «Αρχοντα των δαχτυλιδιών» ως το «Όσα παίρνει ο άνεμος», με ενδιαμέσους σταθμούς τα «Τζέν Εϊρ» (από τα πλέον δημοφιλή), «Κυρία Ντάλαγουεϊ», «Περσφάνια και προκατάληψη», «Αννα Καρένινα», ενώ δεν έλειψαν και μερικά σύγχρονα μυθιστορήματα, όπως το «Χρυσό σημειωματάριο» της Ντόρις Λέσινγκ, η «Αγαπημένη» της Τόνι Μόρισον και «Η ιστορία της πορφυρής δούλης» της Μάργκαρετ Ατγουντ. Όταν, όμως, ήρθε η σειρά των ανδρών, το τοπίο διαφοροποιήθηκε πλήρως. Οι περισσότεροι ερωτώμενοι είτε αρνήθηκαν να απαντήσουν είτε επέλεξαν βιβλία που δεν είχαν καμία σχέση με μυθοπλασία. «Οι περισσότεροι άνδρες που πλησιάσαμε δεν φάνηκε να συνδέουν την ανάγνωση μυθιστορημάτων με επιλογές ζωής», έγραψαν οι ιστορικοί. Όσοι απάντησαν, μάλλον επικεντρώθηκαν σε πολύ συγκεκριμένους τίτλους, αντί των 200 ανάμεσα στους οποίους κινήθηκαν οι γυναίκες. Κι αυτοί δεν ήταν παρά τέσσερις: ο «Ξένος» του Καμί, τα «Εκατό χρόνια μοναξιά» του Μάρκες, ο «Φύλακας στη Σικάλη» του Σάλιντζερ και το «Σφαγείο αρ. 5» του Κουρτ Βόνεγκατ.

Οι δύο ερευνήτριες συμπεραίνουν ότι οι γυναίκες διαβάζουν περισσότερο, ότι θεωρούν τα βιβλία «σταθερούς συντρόφους στο ταξίδι της ζωής τους, παρηγορητές ή οδηγούς». Οι άνδρες μένουν στις αναγνώσεις της εφηβείας τους – ωριμάζοντας, δεν συγκαταλέγουν τη λογοτεχνία ανάμεσα στις προτεραιότητές τους. Και φυσικά, από τους τίτλους και μόνο (οι γυναίκες διαβάζουν κοινωνικά μυθιστορήματα με δραματικό αισθηματικό επίκεντρο και, κατά κύριο λόγο, βιβλία γραμμένα από γυναίκες) διαπιστώ-

νει κανείς τη μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στο αναγνωστικό αίτημα που εγείρει κάθε φύλο. Πράγμα που μας οδηγεί, ασφαλώς, στο αμέσως επόμενο ερώτημα: Γιατί διαβάζουμε (όσοι διαβάζουμε) λογοτεχνία;

Κάθε ρεύμα της θεωρίας της λογοτεχνίας έχει και τις απαντήσεις του. Ποικίλες απαντήσεις, πάντοτε οριακά επαρκείς, κατά την ταπεινή μου γνώμη. Θα σταθώ σε ένα βιβλίο γραμμένο από την καθηγήτρια Λογοτεχνίας Lisa Zunshine, με τίτλο «Γιατί διαβάζουμε λογοτεχνία: η θεωρία του νου (Theory of mind) και το μυθιστόρημα» (Ohio State University Press). Η συγγραφέας χρησιμοποιεί τις πρόσφατες εξελίξεις

της γνωσιακής ψυχολογίας, προκειμένου να εξηγήσει γιατί οι άνθρωποι τείνουν να δημιουργούν και να καταναλώνουν αφηγηματικά κείμενα. «Η θεωρία του νου», γράφει, «είναι ένα σύνολο γνωσιακών προσαρμογών, που μας επιτρέπει την πλοήγηση

στον κοινωνικό μας κόσμο και ταυτόχρονα κατασκευάζει αυτόν τον κόσμο. Διαθέτουμε μια γνωσιακή τάση που έχει εξελιχθεί μέσα στον χρόνο, να αποδίδουμε νοητικές καταστάσεις στον εαυτό μας και στους άλλους. Αυτοί οι γνωσιακοί μηχανισμοί, που εξελίχθηκαν προκειμένου να παράσχουν πληροφορίες για τις σκέψεις και τα αισθήματα των ανθρώπων, φαίνεται να βρίσκονται πάντοτε σε εγρήγορον, αναζητώντας στο περιβάλλον τους στοιχεία που ταιριάζουν στις εσωτερικές καταστάσεις τις οποίες βιώνουν οι άνθρωποι». Με άλλα λόγια: διαβάζουμε μυθιστορήματα γιατί αυτά ανταποκρίνονται (ή εμείς κρίνουμε ότι ανταποκρίνονται) σε ενδιαθέτες κρίσεις ή αντιλήψεις μας για τον κόσμο. Μέσα από αυτά ανιχνεύουμε ή τουλάχιστον προσπαθούμε να ανιχνεύσουμε τι σκέφτονται και νιώθουν οι άλλοι άνθρωποι.

Εκω την τάση, ομολογώ, να προσυπογράψω μια άποψη σαν την παραπάνω, όσο κι αν φαίνεται να παραβλέπει το αισθητικό μέρος της αναγνωστικής απόλαυσης. Ίσως γιατί τουλάχιστον εγώ (αλλά και εκατομμύρια ακόμα φιλιαναγνώστες) χρησιμοποιήσαμε τα μεγάλα λογοτεχνικά έργα και ως εγχειρίδια αισθηματικής αγωγής.

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΣΧΙΝΑ

Μπορεί ένα μυθιστόρημα ν' αλλάξει τη ζωή μας;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ξεφυλλίζοντας...

με τον Θανάση Γιαλάκη

3

Μαρία Φακίνου: «Το καρτίτσι της κυρίας Ν.», της Λίνας Πανταλέων

4-5

Καλλιέργεια σκόνης: «1. Μετά 80 έτη», του Γ. Κοροπούλη

6

Στέφαν Μπράις: «Ο Αγγελοπλάστης», του Κωνσταντίνου Ματσούκα

6-7

Ιντερμέδιο: «Μοντέρνα τέχνη, παλαιά προβλήματα», του Ανδρέα Παππά

8

Mark Danielewski: «Σπίτι από φύλλα», του Γιάννη Θωμά

8-9

Σελίδες του Κόσμου, της Κατερίνας Σχίνα

10-11

Με τη φωνή της κριτικής, της Κατερίνας Σχίνα

11

Πολ Οστερ: «Είμαστε απρόβλεπτοι για τους ίδιους τους εαυτούς μας», συνέντευξη στην Κατερίνα Οικονομάκου

12-13

Θανάσης Αγάθος: «Από το “Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά” στο “Zorba the Greek”: κριτικοί βίοι παράλληλοι», του Γιώργου Ν. Περαντωνάκη

14-15

Γράμμα από τη Νέα Υόρκη, από την Κωνσταντίνα Γιαννούτσου

15

ΑΦΙΕΡΩΜΑ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

«Η Ιστορία απέναντι στη λογοτεχνία», του Βασίλη Λαμπρόπουλου

16-19

«Το Εγώ και οι ιστορικές του περιπέτειες», του Βαγγέλη Χατζηβασιλείου

18-20

John Gray: «Black Mass», του Φ. Δ. Δρακονταειδίη

21

Κώστας Λαλιώτης: «Η πυξίδα. Το διαχρονικό ΠΑΣΟΚ. Προκλήσεις - Υπερβάσεις - Προοπτικές», του Ανδρέα Πανατζόπουλου

22-23

Ζαν-Πατρίκ Μανσέτ: «Νάδα», του Γιώργου Βέη

24-25

Δημήτρης Ν. Χρυσόχοης: «Σχεδίαση μετακρατικής πολιτείας», του Σωτήρη Ντάλη

25

Βιβλιογραφίες: από τους Νίκο Ντόκα και Βασίλη Κ. Καλαμαρά

26-30

Χρυσούλα Σπυριέλη: «Τα ποιήματα του Αθ. Κυριαζή (1887-1950)», του Κώστα Γ. Παταγεωργίου

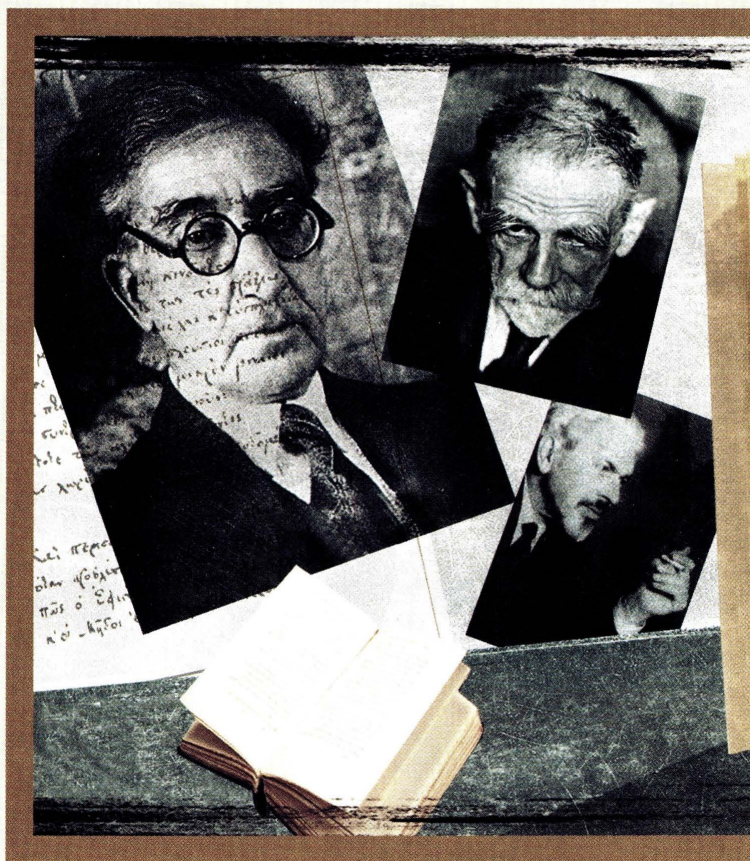
31

Μήπως ιστορικοί και πεζογράφοι μιλάνε τώρα για το ίδιο παρελθόν;

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ*

Είναι γνωστό πως στον ευρύτερο πολιτιστικό χώρο αναφύονται τακτικά εδώ και αρκετά χρόνια διαμάχες γύρω από ιστορικά θέματα. Εφημερίδες, περιοδικά, εκπομπές και συνέδρια φιλοξενούν ειδικούς διαφόρων κλάδων που διαφωνούν για θέματα, όπως η αυτοχθονία των Ελλήνων, η προέλευση των μειονοτήτων, η γλωσσική καθαρότητα, το Κρυφό Σχολείο, η Μικρασιατική Καταστροφή ή η Κατοχή, και για την αντιμετώπισή τους στην εξωτερική, εκπαιδευτική, πολιτιστική ή άλλη πολιτική. Αυτό που είναι αξιοπερίεργο είναι πως τα ίδια επίμαχα θέματα εμφανίζονται τακτικά στο σύγχρονο μυθιστόρημα, και μάλιστα από παλαιότερα, χωρίς όμως να προκαλούν παρόμοιες αντιδράσεις. Γιατί επιτρέπεται στην πεζογραφία, που κι αυτή επηρεάζει ένα μεγάλο κοινό, μια αμφισβητησιακή στάση στην οποία η ιστορική επιστήμη αγωνίζεται ακόμη να κερδίσει το δικαίωμα;

Ο λόγος είναι πως η λογοτεχνία δεν αποτελεί πλέον εθνικό θεσμό και στη δεκαετία του 1990 τη θέση της κατέλαβε η Ιστορία. Εκεί γίνεται τώρα η διαπραγμάτευση ελληνοκεντρικών ιδεολογημάτων που παλαιότερα ανήκαν στην ποίηση. Όταν παύουμε να αισθανόμαστε ενωμένοι διαβάζοντας τη «Ρωμοσύνη» του Ρίτσου σαν εθνικό έργο, οι διαφορετικές πολιτικές μας πεποιθήσεις μένουν ασυμ-

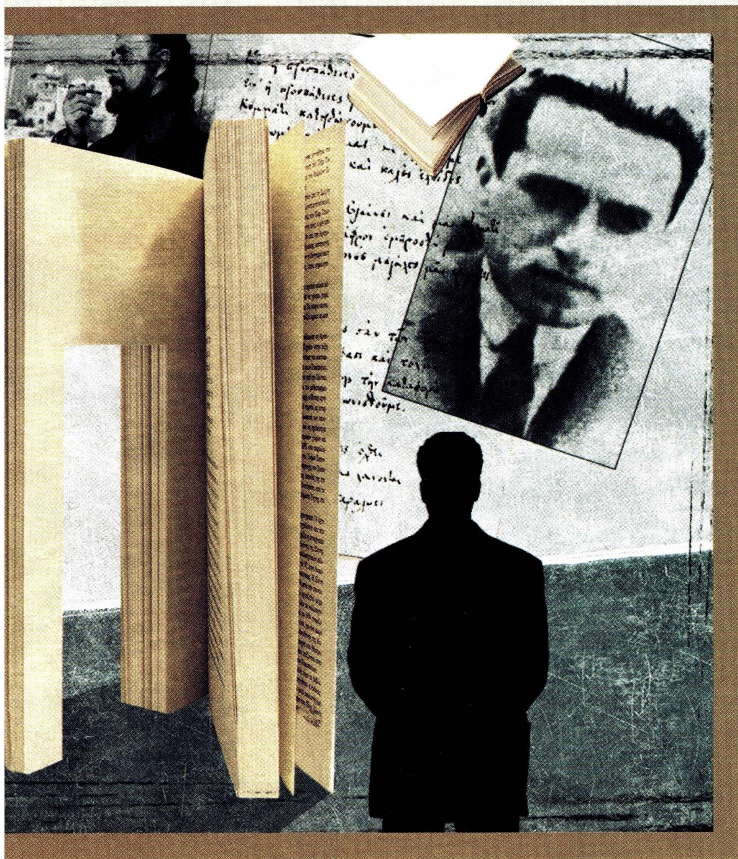
Η Ιστορία απέναν

φιλώτες και ζητούν άλλο αφήγημα που να μπορεί να τις δικαιώσει.

Μιλώντας σχηματικά, από το 1821 ως το 1981 η λογοτεχνία έπαιξε έναν επιφανή ρόλο στη δημόσια ζωή παράγοντας και επαληθεύοντας συλλογική συνείδηση: οι Έλληνες την απήγγειλαν σε παραλίες κι εξορίες, την τραγούδησαν σε παρέες και σε κηδείες, τη χάρισαν, τη χόρεψαν, την αποστήθισαν, την απομνημείωσαν και γενικά την αισθάνθηκαν αναπόσπαστο μέρος της ύπαρξής τους. Αυτό συνέβη διότι η λογοτεχνία τους ήταν 1. ποιητική, 2. βαρδική και 3. εθνική. Οι Έλληνες λάτρεψαν την πανεθνική ποίηση που πρόσφεραν οι βάρδοι της λευτεριάς, από τον Ρήγα στον Ρίτσο (και τον Κατσαρό και τον Κακναβάτο). Η λαλιά τους εξέφραζε και καθοδηγούσε ταυτόχρονα το έθνος καθώς, από τον «Ύμνον εις την ελευθερίαν» ως το «Προφητικόν» του «Αξίον Εστί», του έδινε και φωνή και προορισμό. Από τα ύψη της προικισμένης του έμπνευσης ο ποιητής αντιμετώπισε το συλλογικό ως έθνος και συνέβαλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση ενός ενιαίου αναγνωστικού κοινού, όπως συνέβη σε όλα τα έθνη-κράτη που άρχισαν να δημιουργούνται την εποχή του Ρομαντισμού. Το έργο του εξομάλυνε τοπικές διαφορές, εξομοίωσε γλωσσικές ιδιαιτερότητες και εξαφάνισε διασπορικές ετεροτοπίες –πράγματα που βρήκαν καταφύγιο στο θέατρο και στο μυθιστόρημα, δηλαδή στη μη εθνική λογοτεχνία. Το κοινό στο οποίο απευθύνθηκαν το 1859 τα «Ευρισκόμενα» του Σολωμού ήταν ένα και ενιαίο, και το ίδιο θέμα αντιμετωπίζουν ρητά ως και οι πρόσφατες σολωμικές επιμέλειες του Στυλιανού Αλεξίου (1994) και του Δημήτρη Δημηρόυλη (2007): το ζήτημα δεν είναι τι έγραψε ο ποιητής αλλά τι κοινό θέτουν, δημιουργούν, κατασκευάζουν οι εκδότες

του. (ΑΣ σημειωθεί πως τον εθνικό ποιητή συνέδραμε συχνά ο εθνικός συνθέτης, ο οποίος, από τον Νικόλαο Μάντζαρο ως τον Μανόλη Καλομοίρη και τον Γιάννη Μαρκόπουλο, κυριολεκτικά συνέθεσε ετερόκλητο και ασύμβατο μουσικό υλικό σε επικές αφηγήσεις φυλετικού πεπρωμένου.) Εκατόν πενήντα χρόνια μετά την επιτυχέστατη παραγωγή σολωμικών αναγνωστών το «Σύσσημον» του Νίκου Παναγιωτόπουλου (2006), παρά τον τίτλο του, αδυνατεί να προϋποθέσει, πόσω μάλλον να παραγάγει, ένα κοινό που να μοιράζεται το ίδιο νόημα: η πολιτιστική ηγεμονία της εθνικής ποίησης έχει προ καιρού εκλείψει. Ο «Κακός αέρας» (1988) του Δημήτρη Καλοκύρη έκλεισε με τον απαραίτητο συνδυασμό νοσταλγίας και ειρωνείας αυτή την περίοδο.

Από τη δεκαετία του 1980, τον κύριο λογοτεχνικό ρόλο έχει αναλάβει το μυθιστόρημα. Ένας λόγος είναι η εκθρόνιση της Γενιάς του '30 από την ηγεμονική της θέση σε όλο το φάσμα της πολιτιστικής προβληματικής από το κριτικό έργο μελετητών που ήταν φοιτητές στα χρόνια της χούντας. Ανεξαρτήτως μεθοδολογικών διαφορών, μόλις αυτοί οι νεότεροι κριτικοί άρχισαν να δημοσιεύουν, ο Σεφέρης έχασε τη μακρόχρονη μάχη του με τον Καβάφη και η «μυθολογία» του Εμπειρικού αποδείχτηκε μια σεξολογία. Ένας άλλος λόγος είναι η διάσπαση των ενοτήτων που διαμόρφωσε και υπερασπίστηκε η ποίηση: δεν υπάρχει πια ένα ομοιογενές έθνος με ενιαίο λόγο και καπμό. Όλες οι ετερότητες που είχαν παραμεριστεί στο όνομα μιας πανάρχαιας καταγωγής και ενός χιλιαστικού προορισμού, ξαναφάνηκαν σε έναν νέο κόσμο με συναρπαστική ποικιλία εθνοτήτων, θρησκοκευμάτων, φύλων και πεποιθήσεων. Η πολυπολιτισμική Ελλάδα και ο οικουμενικός Ελληνισμός βρήκαν εξαιρετι-

ρεντζάτο ως τον Ρένο Αποστολίδη η κριτική συνέβαλε στην εθνική αποστολή της ποίησης και δικάστηκε συχνά για το πόσο οσωτά την υπηρέτησαν διάφοροι συγγραφείς. Ευτυχώς, τέτοιες αντεγκλήσεις δεν θα είχαν νόημα σήμερα. Μπορεί να παρουσιαστούν συζητήσεις για την ιστορική ακρίβεια μιας οικογενειακής ιστορίας που χρησιμοποίησε η Ρέα Γαλανάκη ή τις πολιτικές παρέες της Ιωάννας Καρυστιάνη, αλλά αυτές οι συζητήσεις δεν ασχολούνται με τις εθνικές υποχρεώσεις των συγγραφέων, τις οποίες άλλωστε οι ίδιες δεν ενεθάρρυναν.

Σήμερα η αποκατάσταση της εθνικής αυθεντικότητας και η αναζήτηση διαχρονικών αξιών συντελούνται στον χώρο της Ιστορίας διότι εκεί έχει μετατοπιστεί το εθνικό ενδιαφέρον. Εκεί διεξάγονται οι μείζονες δημόσιες διαμάχες – για τη συγγραφή εγχειριδίων, τη συγκρότηση αρχείων, την τοποθεσία ή διαδικασία διεξαγωγής συνεδρίων, τη συλλογή αξιόπιστων πληροφοριών και τα παρόμοια. Οι ιστορικές συγκρούσεις μπορεί να έχουν μεθοδολογικές, θεσμικές και κομματικές διαστάσεις, αλλά προπάντων είναι εθνικές, αφού μέσω αυτών διεκδικούνται σήμερα η ελληνική ταυτότητα και η υπευθυνότητα. Η Ιστορία ως επιστημονικός κλάδος αλλά και ευρύτερος χώρος πολιτιστικής παραγωγής και δράσης βρίσκεται πλέον στο επίκεντρο των ενδο-ελλαδικών εθνικών διεκδικήσεων: από αθηναϊκές εφημερίδες και επαρχιακά περιοδικά, κρατικά και περιθωριακά κανάλια, τοπικούς συλλόγους και ανώτατες σχολές, πλεκτρονικό ταχυδρομείο και το Διαδίκτυο, όποιος επιθυμεί να διεκδικήσει τον Ελληνισμό εμπλέκεται σε ιστορικές συζητήσεις και προβλέψεις. Δεν συναντούμε συχνά στην Ελλάδα τους «πολιτιστικούς πολέμους» άλλων χωρών σχετικά με λογοτεχνικούς κανόνες, φιλολογικές ανθολογίες ή καλλιτεχνικές πρωτοπορίες. Τα τελευταία χρόνια οι ελληνικοί πόλεμοι είναι ιστορικοί, δηλαδή αφορούν τη δημιουργία μιας εθνικής Ιστορίας και τη συγκρότηση μιας συλλογικής ταυτότητας που δεν βρίσκει πλέον παραμυθία σε εθνικά ποιήματα.

τι στη λογοτεχνία

κή έκφραση στο μεταμοντέρνο μυθιστόρημα που άνησε μετά το 1981, μια πεζογραφία που έθεσε το έθνος ως ζήτημα αντί να το περιφρουρήσει σαν δικαίωμα. Εκεί ακούστηκαν ξανά όλες οι φωνές των «άλλων» του έθνους, ξεχασμένες τουλάχιστον από τον καιρό του Βιζυηνού. Γι αυτό και το παραγκωνισμένο μυθιστόρημα του 19ου αιώνα άρχισε να επανεκδίδεται και να μελετάται.

Το γενικότερο λογοτεχνικό αποτέλεσμα υπήρξε αξιοπρόσεκτο. Η ποίηση, απαλλαγμένη από την εθνοσωτήρια αποστολή της, ό,τι έχασε σε γόητρο το κέρδισε σε δυο είδη στοχαστικότητας, μια φιλοσοφική (Χάρης Βλαβιανός, Θανάσης Χατζόπουλος) και μια ειρωνική (Γιώργος Χουλιάρας, Σάκης Σερφάς). Η πεζογραφία, απαλλαγμένη από τις ρεαλιστικές υποχρεώσεις της, άνοιξε τους ορίζοντες της τόσο στη Γεωγραφία όσο και στην Ιστορία. Στα τέλη της δεκαετίας του 2000 ολόκληρη η ελληνική λογοτεχνία έχει αποσυνδεδεί επιτυχώς από τις εθνικές φιλοδοξίες και υποχρεώσεις της, ενώ συνεχίζει να έχει ένα σχετικά ευρύ κοινό. Κορυφαίοι ποιητές της πρώτης (Νάνος Βαλαωρίτης) και δεύτερης (Βύρων Λεοντάρης) μεταπολεμικής γενιάς, οι οποίοι εξαρχής κατήγγειλαν τον ποιητικό πατριωτισμό, αξιώθηκαν να ζήσουν και να δουν τη δικαίωσή τους.

Είναι λοιπόν φυσικό να μη διεξάγονται στον ευρύτερο πνευματικό χώρο μεγάλες φιλολογικές διαμάχες. Κάποτε οι πολιτιστικές στήλες, τα φιλολογικά περιοδικά και οι σύλλογοι τέχνης φιλοξενούσαν έντονες διαφωνίες για τον Καρωτιάκη ή τον Βαλινό, τον υπερρεαλισμό ή τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό, τον Καβάφη ή τον Τσίρκα, τις πολιτικές ή αισθητικές ευθύνες του συγγραφέα. Συνακόλουθα, από τον Ζαμπέλιο ως τον Αποστολάκη και από τον Λο-

Η απαγγελία Παλαμά από τον Δημήτρη Κουφοντίνα στη δική της «17 Νοέμβρη» θύμωσε αλλοτινά χρόνια, όπου η ποίηση φαινόταν ακόμη να κινητοποιεί τις μάζες. Εκείνη την ποίηση έχει διαδεχθεί το ριζοσπαστικό μυθιστόρημα, το οποίο, αρχίζοντας με το «Κιβώτιο» (1974) του Αρη Αλεξάνδρου και ...από το στόμα της παλιάς Remington του Γιάννη Πάνου (1981), δεν ανατρέπει αλλά αποδομεί καθεστώς, και προπαντός το καθεστώς του ομοιογενούς και ελλαδοκεντρικού Ελληνισμού. Κι επειδή αυτό το μυθιστόρημα δεν διεκδικεί εθνικό ρόλο, έχει τη δυνατότητα να προσφέρει αμφισβητησιακό έργο χωρίς να προσελκύει τον εθνικόφρονα έλεγχο, και ιδιαίτερα να διερευνά κείρια ιστορικά θέματα χωρίς να μπαίνει στο στόχαστρο κάποιας ιστορικής ή θρησκευτικής ορθοδοξίας. Στα λιμάνια της μεταμοντέρνας πεζογραφίας συνωστίζεται κόσμος εδώ και τριάντα σχεδόν χρόνια χωρίς να επισύρει δημόσιες καταγγελίες. Κι επειδή η πεζογραφία αυτή προωθεί τη μείξη και την πολλαπλότητα, δεν αποβλέπει σε ένα ομοιογενές κοινό αλλά καλλιεργεί ένα ανομοιογενές πολλαπλών προτιμήσεων. Ίσως κάποιοι να θεωρούν αυτό το φαινόμενο κερματισμό του λαϊκού αισθήματος, αλλά θα μπορούσε να εξετασθεί και ως δημιουργία αναγνωστικής πολυφωνίας και αντίστασης στη βαρδική τυραννία. Κι αν ο κόσμος γιόρτασε την ποίηση του ακόμη μια φορά στην έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004, όταν ήρθε η ώρα να κοιταχτεί στον καθρέφτη (και όχι στους διεθνείς προβολείς) πήγε να «πεθάνει σαν χώρα» στην πεζογραφία του Δημήτρη Δημητριάδη, όπως την ενεργοποίησε ο Μιχαήλ Μαρμαρινός.

Υπάρχει λοιπόν μια αξιοπρόσεκτη σύγκλιση ενδιαφερόντων με-

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛ. 18

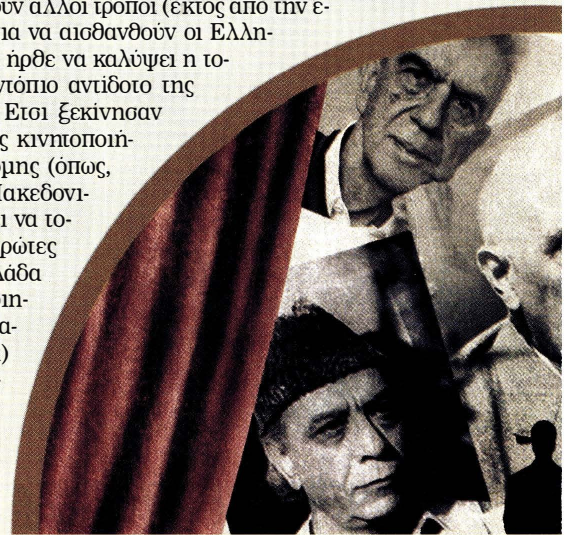
ταξύ της ριζοσπαστικής ιστορίας και μυθιστορίας, αφού και οι δύο ανατέμνουν τη δημιουργία και τη διαδρομή εθνικών μορφωμάτων, ανασύροντας ταυτόχρονα από τη συλλογική λήθη εναλλακτικές ιδέες και δυνατότητες. Για να δείξει κάποιος πόσο πρόσφορη είναι αυτή η σύγκλιση για διάλογο θα μπορούσε να πάρει το λαμπρό δοκίμιο του Αντώνη Λιάκου «Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;» (2007) και να υπομνηματίσει, ούτως ειπείν, κάθε υποκεφάλαιό του με ένα σύγχρονο μυθιστόρημα. Θα μπορούσε δηλαδή να πάρει μέρη όπως «Η μεταβολή της ιστορικής γραφής», «Η αλλαγή των ερμηνευτικών πλαισίων», «Η προτεραιότητα του παρόντος», «Η ιστορική επεξεργασία ως συμφιλίωση» ή «Μεταβαλλόμενα παρελθόντα» και να τα επεξεργαστεί περαιτέρω με βάση κάποιο βιβλίο του Διαμαντή Αξιώτη, του Βασίλη Γκουρογιάννη, του Θεόδωρου Γρηγοριάδη ή του Μισέλ Φάις, δείχνοντας πως οι προβληματισμοί τους αλληλοσυμπληρώνονται.

Το ζήτημα είναι πως, επειδή η Ιστορία προήχθη σε εθνικό δεσμό, αναθεωρητές ιστορικοί γίνονται αντικείμενο παρακολούθησης και κλέυσης. Ετσι, επειδή η φωνή τους λογαριάζεται περισσότερο από των λογοτεχνών, αναγκάζονται να λειτουργούν υπό πειστικές συνθήκες και φυσικά μπαίνουν στον πειρασμό να συμβιβασθούν, όπως ακριβώς καλοπροαίρετα συμβιβάστηκαν στο παρελθόν πολλοί συγγραφείς ώστε να γίνουν εθνικοί. Πάντως όσοι ριζοσπάστες ιστορικοί δεν επιζητούν πανελλήνια απήχηση θα άξιζε να προσέξουν περισσότερο το μυθιστόρημα που γράφεται δίπλα τους, όπως έκανε ο Λιάκος συζητώντας (από ιστορική βεβαιώς σκοπιά) το έργο του Νίκου Θέμελη. Θα βρουν εκεί συνομιλητές με κοινά ενδιαφέροντα και (το σημαντικότερο) παρόμοιες προσεγγίσεις. Το κυριότερο κοινό σημείο τους θα ήταν το διάχυτο ενδιαφέρον όλων για μεθοριακές συνθήκες και υβριδικά σχήματα. Η παραδοσιακή, ρομαντικών καταβολών προσέγγιση θεωρεί το έθνος αυτοφύες και αυτοδύναμο, και το μελετά αυτοτελώς. Οι νεωτερικές προσεγγίσεις του τελευταίου μισού τουλάχιστον αιώνα βλέπουν ένα έθνος πάντα ανοιχτό σε επιδράσεις και επιμειξίες, και το μελετούν συγκριτικά. Σήμερα Ιστορία και πεζογραφία ενδιαφέρονται εντατικά για την το-

πογραφική και χρονολογική μετακίνηση κοινωνικών ομάδων που διασχίζουν εθνοτικά, θρησκευτικά, γλωσσικά και άλλα σύνορα – για μεταιχμιακές εποχές που δοκιμάζουν διάφορες κοσμοθεωρίες καθώς και για μεικτές γραφές που πειραματίζονται με πολλά είδη. Την έμφαση στο ένα και μοναδικό διαδέχτηκε η μελέτη του πολυμορφου και πολλαπλού, την αναζήτηση της καθαρότητας, το ενδιαφέρον για το συγκρητισμό, τα αισθητικά και σωτηριολογικά κριτήρια, ένας σεβασμός για τις μεταμορφώσεις αξιών και ταυτοτήτων.

Το αναγνωστικό κοινό διασπάστηκε – αλλά το ίδιο έγινε και με το μουσικό ή το κινηματογραφικό. Ούτε μια Μάρω Δούκα, μια Λίνα Νικολακοπούλου κι ένας Παντελής Βούλγαρης δεν μπορούν να ενώσουν τους παραλήπτες τους σε ένα εθνικό κοινό, όπως ήταν ακόμη δυνατό στην αρχή της καριέρας τους. Ο τελευταίος που τα κατάφερε ήταν ο Διονύσης Σαββόπουλος, κι αυτός κήρυξε πτώχευση όταν αντιλήφθηκε πως το κοινό έπρεπε να αποκτήσει αριθμό πληθυντικό. Αφού λοιπόν η κουλτούρα, με οδηγιάτη την ποίηση, εν μέρει δεν δύναται κι εν μέρει δεν επιθυμεί την ομοιογένεια του κόσμου σε λαό ή κοινό, υπάρχουν άλλοι τρόποι (εκτός από την επίσημη θρησκεία) για να αισθανθούν οι Έλληνες εθνικά; Το κενό ήρθε να καλύψει η τοπική Ιστορία σαν εντόπιον αντίδοτο της παγκοσμιοποίησης. Ετσι ξεκίνησαν οι μεγάλες ιστορικές κινητοποιήσεις της κοινής γνώμης (όπως, ας πούμε, για το Μακεδονικό), οι οποίες, αξίζει να τονισθεί, ήταν και οι πρώτες στη νεότερη Ελλάδα που ούτε βρήκαν ποιητική φωνή (ενός Βαλαωρίτη ή Βάρναλη) ούτε και την επιζητήσαν.

Φυσικό ήταν με-

Το εγώ και οι ιστορ

Διαδρομές του ελληνικού μυθιστορήματος από τη Μεταπολίτευση μέχρι τις αρχές του καινούριου αιώνα

ΤΟΥ ΒΑΓΓΕΛΗ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Το τοπίο εντός του οποίου σφυρηλατεί τους δεσμούς του με την πολιτική και την Ιστορία το ελληνικό μυθιστόρημα από το 1974 και μετά, φτάνοντας μέχρι και τις μέρες μας, δεν παρουσιάζει μιαν ενιαία και αρραγή εικόνα. Τα στοιχεία, αντιστρόφως, τα οποία μπαίνουν στο κάδρο δείχνουν προς πολλαπλές κατευθύνσεις και κάθε προσπάθεια γρήγορης στρογγυλοποίησής τους δεν μπορεί παρά να προκαλέσει εξαιρετικά επισφαλή συμπεράσματα. Υπάρχει, παρ' όλα αυτά, στη μυθιστο-

ρηματική παραγωγή της τελευταίας τριακοεταπενταετίας η ανάπτυξη μιας γραμμής την οποία είναι μάλλον δύσκολο να αγνοήσουμε. Αν στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια, αλλά και αρκετά αργότερα, οι πεζογράφοι της πρώτης και της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, που θεμελιώνουν τη θέση τους στα γράμματα στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, συνεχίζουν να καταγίνονται με την προδικιατορική προβληματική τους, η οποία πηγάζει από τα δεινά του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, του Εμφυλίου και των κατοπινών πολιτικών εκτροπών, οι γενιές οι οποίες τους ακολουθούν στρέφονται βαθμιαία προς τα ζητήματα της καθημερινής ζωής, για να περάσουν κάποια στιγμή σε έναν εντελώς εξατομικευμένο, αν όχι και καθαρώς ιδιωτικό χώρο. Η κίνηση, όμως, αυτή, που μοιάζει με την κίνηση του εκκρεμούς, δεν σταματάει, και πάλι, εδώ, αλλά επιστρέφει, από ένα σημείο και μετά, στα συλλογικά μεγέθη, τα οποία ωθεί εκ νέου, αν και με σαφώς διαφορετικούς όρους, στο προσκήνιο.

σα σε αυτό το κλίμα εκστρατείας να ερωτηθούν και οι ιστορικοί. Και φυσικό ήταν αυτοί να το δουν σαν μια μοναδική ευκαιρία να απευθυνθούν σε ένα ευρύτατο κοινό – όχι για να το ποδηγετήσουν, αλλά για να του εξηγήσουν πόσο πολύπλοκο πράγμα είναι η έρευνα και πόσο σύνθετο η αλήθεια. Όμως οι αναγνώστες και ακροατές τους, που πλέον λειτουργούσαν ως εθνικό κοινό, δεν είχαν το παραμικρό ενδιαφέρον για επιστημονικές εντιμότητες: ήθελαν να ακούσουν μεγαλόπνοες εθνικές αφηγήσεις. Και τέτοιες τους προσέφεραν όσοι μίλησαν για μια συλλογική μνήμη και αντίσταση. Δεν είναι λοιπόν καθόλου περιεργό που οι ιστορικοί, αν και απέκτησαν το μεγαλύτερο ακροατήριο που είχαν ίσως ποτέ στην ελληνική Ιστορία, συνήθως χάνουν αυτές τις μάχες της ιστορίας (όπως πρόσφατα εκείνη του σχολικού εγχειριδίου), διότι δεν έχουν ιστορίες να πουν στον κόσμο.

Προκύπτει επομένως το ερώτημα τι άλλο θα μπορούσαν να κάνουν. Ίσως δεν θα έπρεπε να είχαν καν αναμειχθεί σε τέτοιες συζητήσεις διότι ήταν εξ ορισμού χαμένοι. Αυτό θα ήταν απολύτως σεβαστό. Ίσως πάλι θα άξιζε να αναμειχθούν με διαφορετικό τρόπο. Μπορεί η θεματική της Ιστορίας να κυριαρχεί στη σφαίρα των δημοσίων ιδεών αλλά δεν τη μονοπωλεί. Υπάρχουν κι άλλοι χώροι οι οποίοι προσελκύουν λιγότερο, αλλά σεβαστό ενδιαφέρον, όπως ο καλλιτεχνικός και ο πανεπιστημιακός, οι οποίοι ενδεχομένως θα συμμαχούσαν σε συγκεκριμένες περιστάσεις (όπως έγινα με τις γενιές του Παλαμά ή του Σεφέρη). Μήπως στην επόμενη εθνική διαμάχη θα μπορούσαν οι ιστορικοί να βραχυκυκλώσουν την κυρίαρχη ιδεολογία λέγοντας ιστορίες περί έθνους, όπως αυτές που πλάθει το ριζοσπαστικό

και δημοφιλές μυθιστόρημα εδώ και τρεις δεκαετίες;

Η εθνική ταυτότητα δεν είναι απαραίτητο να ταυτιστεί με την Ιστορία: μπορεί κάλλιστα να βολευτεί με τα ελληνικά της Κάτω Ιταλίας, με το Έτος Εγγονόπουλου, με μια ταινία για τον Γκρέκο. Όταν όμως η Ιστορία διεκδικήσει πανελλήνιο ρόλο και αναβαθμισθεί σε εθνικό θεσμό, τότε φυσικά το έθνος θα απαιτήσει να ταυτιστεί μαζί του. Οι ιστορικοί, που γνωρίζουν τόσο καλά τη λειτουργία των εθνικών μηχανισμών, μπορούν να συμμετάσχουν ενεργά σε διαμάχες, χωρίς ταυτόχρονα να δεχθούν τον ηγεμονικό ρόλο που τους προσφέρεται, έχοντας κατά νου πως το έθνος είναι πάντα, όχι απλώς αφηγήσιμο, αλλά αφηγητέο. Οποιος θέλει να έχει εθνικό κοινό, πρέπει να έχει να (του) πει μια ιστορία. Η ιστορία μπορεί να είναι η Φλογέρα του Βασιλιά, το Πάσχα των Ελλήνων, ο Νεκρόδειπνος, η Μεθιστορία, αλλά επιβάλλεται να είναι αφηγηματική. Οποιος δεν διαθέτει αφήγηση, μπορεί να μιλήσει για το έθνος, αλλά όχι να απευθυνθεί σε αυτό.

Αυτό είναι που δεν διαθέτει ο δημόσιος λόγος των σημερινών ιστορικών (ο οποίος βασίζεται στην πιο υπεύθυνα επιστημονική επιχειρηματολογία), κι αυτό θα βρει, αν το επιδιώξει, πολύ συχνά στο σημερινό ποιητικό μυθιστόρημα κάθε τεχνιοπίας: μια αφήγηση όχι εθνολαγνική και παρελθοντολογική αλλά εναλλακτική κι εξίσου εθνική – μια αφήγηση, ας πούμε, μεθοριακών μετακινήσεων και κεντρόφυγων επιμειξιών που αρχίζει με τον Διγενή Ακρίτα και δεν έχει ακόμη σταματήσει. Θα βρει μια μνήμη μη τραυματική, μια ταυτότητα μη εμπειρική, μια ιστορία μη νοσταλγική, μια γεωγραφία μη οντολογική. Όσοι ιστορικοί ενδιαφέρονται να ακουστούν από ένα ευρύτερο κοινό αλλά δεν τους εκφράζουν ούτε η θριαμβολογία των επικών αγώνων ούτε η μεγαχολία της αναπόλησης (τηλεοπτικών εκπομπών με τίτλους όπως «Remake», «Rewind», «Nostalgia» και «Η ιστορία των χρόνων μου»), αξίζει να εξοικειωθούν με τη ριζοσπαστική αντιμετώπιση του παρελθόντος από το σημερινό μυθιστόρημα.

* Ο Βασίλης Λαμπρόπουλος κατέχει την έδρα Κ. Π. Καβάφη στο Πανεπιστήμιο του Μίσιγκαν.

ΙΚΕΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

Ξεκινώντας από τους πρώτους μεταπολεμικούς (από τον Στρατή Τσίρκα, τον Δημήτρη Χατζή, τον Αλέξανδρο Κοτζιά, τον Σπύρο Πλασκοβίτη και τον Αντρέα Φραγκιά μέχρι τον Αρη Αλεξάνδρου, τον Νίκο Κάσδαγλη, τον Νίκο Μπακόλα, τον Παντελή Καλιότσο, τον Αριστοτέλη Νικολαΐδη και τον Μήτσο Αλεξανδρόπουλο), θα έλεγα πως η πορεία τους κατά τη διάρκεια του τελευταίου τέταρτου του 20ού αιώνα (πορεία η οποία, ας σημειωθεί, έδωσε ορισμένα από τα σημαντικότερα έργα τους) αναπαράγει τα περισσότερα από τα χαρακτηριστικά που τους σημάδεψαν στα αρχικά βήματα της σταδιοδρομίας τους, βγάζοντας στην επιφάνεια τα βαριά τραύματα της ελληνικής κοινωνίας από τις πολιτικές και τις ιστορικές της περιπέτειες. Περιπέτειες οι οποίες περιλαμβάνουν τη διάφευση των ηθικών προσδοκιών που γεννήθηκαν από την αντίσταση στον φασισμό, την οδύνη για την αδιάκοπη παραβίαση των δημοκρατικών ελευθεριών σε όλο το μήκος των μετεμφυλιακών εξελίξεων, που οδήγησαν και στην επιβολή του απριλιανού καθεστώτος, όπως και

τις συνέπειες από την τεράστια κρίση στο εσωτερικό μιας καθ' ολοκληρίαν νηπιμένης και καθημαγμένης Αριστεράς.

Χωρίς να χάνουν από τα μάτια τους τον ιστορικό-πολιτικό αναβρασμό της εποχής τους, οι δεύτεροι μεταπολεμικοί (από τον Μέννη Κουμαντάρη, τον Γιώργο Ιωάννου, τον Θανάση Βαλινο και τον Χριστόφορο Μπλιώνη μέχρι τον Η. Χ. Παπαδημητρακόπουλο, τον Πέτρο Αρπατζόγλου, τον Τόλη Καζανιτή, τον Βασίλη Βασιλικό, τον Περικλή Σφυριδή, τον Στρατή Χαβιαρά και τον Φίλιππο Δρακονταειδή) εισάγουν πρώτοι στους χαρακτήρες και στην εικονογραφία τους την παράμετρο του ατομικού και της καθημερινότητας, η οποία βρίσκει, όπως είναι ευνόητο, προσφορότερο έδαφος στην αποκατεστημένη πολιτική τάξη της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, λειτουργώντας σε μια ευρύτερη και πολύ πιο οικεία προοπτική. Η παρουσία, ωστόσο, του εγώ στο νεότερο ελληνικό μυθιστόρημα αποκτά μια απολύτως ισότιμη θέση απέναντι στο συλλογικό μόνο με το έργο της επόμενης γενιάς (από τη Μάρω Δούκα και τον Αλέξη Πανσελίνο μέχρι τον Δημήτρη Νόλλα και τον Γιώργη Γιατρομανωλάκη), η οποία δραστηριοποιείται μετά το 1974 και συνδυάζει τα άγχη και τις οδύνες της Ιστορίας με έναν κόσμο έμφυλων ανησυχιών, μυθικών ή μελλοντολογικών διαφυγών, καθώς και

ΣΥΝΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛ. 20